כיתה ז' | היסטוריה | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק' | ממלכתי וחמ"ד: לפי מפרט התכנים בהיסטוריה לכיתה ז'

קהילה באשכנז: רבנו גרשום ורש"י

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את הקהילה היהודית באשכנז ומוסדותיה כגורם בשמירת הזהות
- התלמידים יסבירו שלוש תקנות המיוחסות לרבנו גרשום ומה כל אחת שמרה
- התלמידים יקראו את פירוש רש"י הראשון לתורה ויסבירו את השאלה שהוא שואל

📜 המקור (רש"י מתוך ספריא)

רש"י על בראשית א, א

בראשית. אָמַר רַבִּי יִצְחָק לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַתְחִיל אֶת הַתּוֹרָה אֶלָּא מֵהַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם, שֶׁהִיא מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַוּוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל, וּמַה טַּעַם פָּתַח בִּבְרֵאשִׁית? מִשּׁוּם כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם (תהילים קי"א), שֶׁאִם יֹאמְרוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם לְיִשְׂרָאֵל לִסְטִים אַתֶּם, שֶׁכִּבַּשְׁתֶּם אַרְצוֹת שִׁבְעָה גּוֹיִם, הֵם אוֹמְרִים לָהֶם כָּל הָאָרֶץ שֶׁל הַקָּבָ"ה הִיא, הוּא בְרָאָהּ וּנְתָנָהּ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָיו, בִּרְצוֹנוֹ נְתָנָהּ לָהֶם, וּבִרְצוֹנוֹ נְטָלָהּ מֵהֶם וּנְתָנָהּ לָנוּ:

הטקסט הועתק מספריא (Pentateuch with Rashi's commentary, Rosenbaum & Silbermann). בקובץ המקור הופיע סימן חולם כפול במילה "לא"; אוחד לסימן אחד.

📖 הסבר למורה

בימי הביניים חיו קהילות יהודיות בערי צפון צרפת וגרמניה ("אשכנז"), למשל לאורך נהר הריין. הקהילה הייתה גוף מאורגן: בית כנסת, בית דין, ישיבה ותקנות שחייבו את כל חבריה. לפי תוכנית הלימודים, הקהילה ומוסדותיה היו גורם מרכזי בשמירת הזהות היהודית בתנאים של גולה.

רבנו גרשום, "מאור הגולה" (בערך 960–1028), נחשב לסמכות הרבנית הגדולה של אשכנז בתקופתו. שתי התקנות הידועות ביותר המיוחסות לו אוסרות לשאת יותר מאישה אחת ולגרש אישה בעל כורחה, אף שההלכה במקורה לא אסרה את שני הדברים האלה. מפורסמת גם תקנה שאוסרת לפתוח מכתב של אדם אחר. קהילות אשכנז קיבלו את התקנות, וקהילות ספרד לא קיבלו את כולן.

רש"י, רבי שלמה יצחקי (1040 בערך – 1105), נולד בטרואה שבצפון צרפת, למד בישיבות גרמניה (וורמייזא) וחזר לטרואה. הוא נחשב לגדול הפרשנים של התנ"ך ושל התלמוד הבבלי, ופירושו מתמקד בפשט: הסבר המילים והפסוקים.

בפירוש הראשון שלו לתורה רש"י מביא את דברי רבי יצחק: למה התורה לא פותחת במצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל ("החודש הזה לכם")? התשובה שהוא מביא: כדי שאם אומות העולם יאמרו לישראל

שהם "ליסטים" שכבשו ארצות לא להם, יוכלו להשיב שכל הארץ של הקב"ה, הוא ברא אותה ונתן אותה למי שישר בעיניו. זה פירוש, ונציג אותו לתלמידים כפירוש.

זרמים: מתאים לממלכתי ולחמ"ד. בממלכתי, היחידה בנויה לפי מפרט התכנים לכיתה ז' (יחידה 1: ימי הביניים). בחמ"ד, תוכנית כיתה ז' עוסקת בתולדות ישראל בימי הביניים, מתקופת הגאונים; שיעורים 2–4 מתאימים לה ישירות, ושיעור 1 משמש רקע.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דק')

חומרים: לוח, דף המקור (רש"י), דף עבודה

1. **פתיחה (5 דק'):** שאלה: "אילו כללים יש בבית הספר שלא כתובים בחוק המדינה, ובכל זאת כולם שומרים עליהם?" מכאן למושג "תקנה".
2. **הסבר על הקהילה ורבנו גרשום (12 דק'):** מסבירים מה הייתה הקהילה באשכנז ומי היה רבנו גרשום. מציגים את שלוש התקנות, ושואלים על כל אחת: מה היא שומרת?
3. **קריאה ברש"י (13 דק'):** קוראים יחד את פירוש רש"י, מסמנים: מה השאלה, מה התשובה, ולמי היא מיועדת. מסבירים את המילה "ליסטים".
4. **עבודה בזוגות (10 דק'):** משימות 1–6 בדף העבודה.
5. **סיכום (5 דק'):** חוזרים לשאלה הגדולה ומוסיפים: תקנות, חכמים וספרים.

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה קרה? מה כתוב במקור?)

- מה היו שלוש התקנות המיוחסות לרבנו גרשום?
- איפה נולד רש"י, ובמה התמקד בפירושו?
- מה השאלה ששואל רבי יצחק בפירוש הראשון של רש"י?

פרשנות וניתוח (למה? מה הקשר?)

- למה לדעתכם התקנה על פתיחת מכתבים חשובה במיוחד לסוחרים שחיו בערים שונות?
- מה מלמד הפירוש הראשון של רש"י על השאלות שהעסיקו יהודים בגולה?

הערכה (מה אני חושב/ת?)

- איזו מהתקנות נראית לכם הכי חשובה גם היום? נמקו.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

כל תלמיד כותב: "תקנה אחת שהייתי מציע לכיתה שלנו, ברוח רבנו גרשום: ____."

💡 הערות למורה

תקנות רבנו גרשום "מיוחסות" לו: כך כותבים החוקרים, ולכן כדאי להשתמש במילה הזאת גם בכיתה.

בחמ"ד אפשר להרחיב על לימוד רש"י וקריאה בפירושו לפרשת השבוע. בממלכתי כדאי להדגיש את רש"י כדמות שהשפיעה על התרבות היהודית עד היום.

פירוש רש"י מצוטט מספריא; כדאי להראות לתלמידים גם חומש עם רש"י מהספרייה.

📝 בדף העבודה

הקהילה באשכנז: תקנות ופירוש: 7 משימות, ומחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- רבנו גרשום (ויקיפדיה)
- רש"י (ויקיפדיה)
- רש"י על בראשית א, א (ספריא)
- מפרט התכנים לכיתה ז', היסטוריה ממלכתי

מחוון: הקהילה באשכנז: תקנות ופירוש

1. ב. הסמכות הרבנית הגדולה של אשכנז בתקופתו, "מאור הגולה".
2. איסור לשאת יותר מאישה אחת (שומר על המשפחה ועל מעמד האישה); איסור לגרש אישה בעל כורחה (מגן על האישה); איסור לפתוח מכתב של אחר (שומר על פרטיות ועל אמון). לקבל כל שתיים עם הסבר.
3. טרואה; הפשט (המשמעות הפשוטה).
4. למה התורה פותחת בבריאת העולם ולא במצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל.
5. שכל הארץ של הקב"ה; הוא ברא אותה ונתן אותה למי שישר בעיניו, ברצונו נתן אותה לעמים וברצונו נטל מהם ונתן לישראל.
6. למשל: חוקי המלך לא עוסקים בחיים הדתיים והפנימיים של הקהילה; התקנות שומרות על אחדות, על הסדר ועל הזהות; הן מאפשרות לפתור מחלוקות בין חברי הקהילה.
7. השערה טובה מזכירה שהצלבנים יצאו לכבוש את ארץ הקודש, כלומר שאלת השליטה בארץ ישראל הייתה בוויכוח בין דתות ועמים באותה תקופה. זו השערה, לא עובדה מוכחת.